

Odprti izobraževalni viri (terminologija)

Sanja Jedrinović, dr. Mojca Kotar, doc. dr. Milena Košak Babuder,
asist. dr. Romina Plešec Gasparič, prof. dr. Matevž Pogačnik,
Mitja Podreka, doc. dr. Mojca Poredoš, dr. Matevž Rudolf

Delovni slovarček

Creative Commons so licence, ki avtorju omogočajo, da svoje delo ponudi pod drugačnimi pogoji, kot so klasične avtorske (copyright) pravice, ki si jih po navadi lastijo založbe. Avtor z licenco Creative Commons ponudi svoje delo javnosti v odprtem dostopu, kar pomeni, da se lahko vsebina brez dovoljenja avtorja uporablja, distribuira ali celo predeluje z nekaterimi omejitvami, ki jih določi avtor. Z izbiro licence Creative Commons Zero (CC0) se lahko avtor npr. odpove vsem materialnim avtorskim pravicam. Vselej pa je obvezno, da se ob ponovni uporabi navede avtor izvirnega dela. Na voljo je šest različnih tipov licenc, glede na kombinacijo spodnjih atributov. Avtorji lahko na spletni strani Creative Commons uporabijo obrazec, ki jim pomaga izbrati licenco, ustrezno zanje. Več v poglavju 1.7 Avtorske pravice in odprtodostopna gradiva (licence Creative Commons).

Dosegljivost (spletna dosegljivost; angl. availability) pomeni, da so vsebine na spletu dosegljive in oseba do njih lahko dostopa, kadar želi in ima za to zagotovljene pogoje (npr. dostop do interneta). Možnost dostopa ni povezana s časom oziroma trenutno lokacijo posameznika (deloma se povezuje tudi s prostim dostopom).

Dostopnost (digitalna dostopnost, angl. accessibility) pomeni prilagoditev digitalnih vsebin na način, da jih lahko uporabljajo študenti z različnimi posebnimi potrebami oziroma oviranostmi (npr. posamezniki s slepoto oz. slabovidnostjo, gluhoto oziroma naglušnostjo, gibalno oviranostjo ali kognitivnimi primanjkljaji).

Javna domena (angl. public domain) se nanaša na dela, ki so prosto dostopna javnosti za uporabo, kopiranje, spreminjanje in distribucijo brez omejitev ali potrebe po pridobitvi dovoljenja ali plačilu licenčnin. To omogoča izbira licence Creative Commons Zero (CC0), s katero se avtor odpove vsem materialnim avtorskim pravicam.

Odprta izobraževalna gradiva (angl. open educational resources) so namenjena učenju, poučevanju in raziskovanju, objavljena v javni domeni ali izdana pod odprto licenco, ki omogoča prost dostop, uporabo, prilagajanje in deljenje z vsemi. Ta gradiva so lahko v digitalni ali tiskani obliki in so npr. učbeniki, učne priprave, spletni izobraževalni moduli, predavanja, naloge, preizkusi znanja, projektne naloge in rezultati, zvočni in videoposnetki ter drugi učni materiali, ki so dostopni vsem in namenjeni izboljšanju izobraževanja ter spodbujanju inovacij v učenju in poučevanju.

Odprta znanost (angl. open science) je iniciativa, ki spodbuja, včasih tudi zapoveduje takojšnji odprti dostop do rezultatov raziskav in promovira njihovo ponovno uporabo tudi v komercialne namene. Raziskave so nemalokrat financirane z davkoplačevalskim denarjem, zato financerji upajo, da bo takojšnja objava raziskovalnih podatkov in izsledkov izpolnila temeljno poslanstvo znanosti, tj. da je uspešna znanost gibalno razvoja skupnosti.

Odprti dostop (angl. open access)

obsega brezplačen dostop do celotne vsebine publikacij na svetovnem spletu in upravljanje avtorskih pravic s prostimi licencami (najbolj pogosto Creative Commons), pri čemer imajo študenti (in drugi) pravico vsebino poleg branja, shranitve in izpisa tudi razmnoževati, uporabiti, razširjati, prenesti ter javno prikazati, izdelati in razširiti izpeljana dela v katerem koli digitalnem mediju za kateri koli odgovoren namen (tudi komercialen, če je tako označeno). Pri odprtodostopnih publikacijah avtor po navadi obdrži materialne avtorske pravice, a pri objavi publikacije založniku nepreklicno dovoli objavo v odprtem dostopu (angl. licence to publish). Odprtodostopnega gradiva ne moremo časovno zamejiti. Ko enkrat damo vsebino na voljo v odprtem dostopu, tega ne moremo več preklicati. Lahko sicer takšne publikacije odstranimo s spletnega mesta ali iz repozitorija, ne moremo pa drugim preprečiti, da bi prosto distribuirali publikacije, ki je bila v preteklosti dana v odprti dostop. Omeniti je treba še dela, ki so v javni domeni, to so vsa dela, za katera so materialne avtorske pravice že potekle, se pravi, da je od smrti avtorja preteklo že več kot 70 let. Še vedno pa moramo ob tem seveda navajati avtorja izvirnega dela.

Odprti raziskovalni podatki

(angl. open research data) so skladni z načeli FAIR (Findable – najdljivi, Accessible – dostopni, Interoperable – povezljivi, Reusable – ponovno uporabni) in javno dostopni prek zaupanja vrednih repozitorijev. Znanstvene publikacije so ob upoštevanju avtorskopравnih vidikov vedno lahko odprtodostopne, pri raziskovalnih podatkih pa obstajajo utemeljene izjeme od odprtosti (tj. varstvo intelektualne lastnine, varstvo osebnih podatkov, varnost oseb ali države in druge zakonske omejitve). Odprtost raziskovalnih podatkov je zato zahtevana v skladu z načelom »odprti, kolikor je mogoče, zaprti, kolikor je nujno«. Ravnanje s podatki in razloge za omejeno dostopnost ali nedostopnost raziskovalci opišejo v načrtu ravnanja z raziskovalnimi podatki (angl. data management plan).

Podporne tehnologije so kakršna koli fizična naprava, programska oprema ali drug izdelek, ki je namenjen osebam z oviranostmi in služi premagovanju ovir pri komunikaciji ter konzumaciji spletnih, multimedijskih in drugih vsebin, tako v digitalni kot v fizični obliki. Z njihovo uporabo osebe z oviranostmi povečajo ali izboljšajo svojo funkcionalno sposobnost, hkrati pa tovrstne tehnologije lahko koristno služijo tudi širšemu krogu uporabnikov brez oviranosti. Primeri podpornih tehnologij so bralniki besedila, bralniki zaslona, Braillove vrstice, rešitve za govorno upravljanje, avtomatski prevajalniki govora v tekst, elektronske lupe, ojačevalniki zvoka ipd.

Posebne skupine študentov so študenti s posebnim statusom (npr. mednarodni študenti, študenti športniki, študenti umetniki), študenti s posebnimi potrebami (npr. s slepoto oziroma slabovidnostjo, z gluhosto oz. naglušnostjo, z gibalno oviranostjo, s specifičnimi učnimi težavami itd.), študenti v stiski, ki lahko negativno vpliva na duševno zdravje, študenti, ki so podvrženi nasilju (nasilje v družini, spolno nasilje, spolno nadlegovanje, ustrahovanje ali trpinčenje ipd.), študenti s skrbstvenimi obveznostmi in študenti s specifičnimi osebnimi okoliščinami (npr. begunci, osipniki, zaposleni).

Prosti dostop (angl. free access) uporabniku omogoča brezplačen dostop do vsebine in njeno uporabo za osebne namene oziroma lastne namene organizacije, ne omogoča pa nadaljnje (domneva se, da komercialne) uporabe vsebine (npr. distribuiranja, poobjave, predelave ...), zato ga ne smemo enačiti z odprtim dostopom. Ta mora biti vedno izrecno in nedvoumno podeljen. Prostodostopna vsebina je lahko tudi označena z označbo »© Vse pravice pridržane.«, vendar to nikakor ni pogoj, ampak se brez kakršnih koli navedb in oznak vedno domneva, da so vse pravice pridržane. Za uporabo prostodostopne vsebine se moramo dogovoriti z imetnikom avtorskih pravic na avtorskem delu – največkrat so to avtorji sami ali izdajatelji publikacije oziroma spletne strani. Prosti dostop je lahko časovno zamejen in je odvisen od avtorjevega oziroma izdajateljevega interesa.